

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

नरबहादुर भण्डारी र अर्को
बनाम
सिक्किम राज्य र अन्यहरु

मई १३, १९९८

[एम. श्रीनिवासन र एस.एस. मोहम्मद क्वादरी, जे.जे.]

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८:

धारा १ (ई), ३, १३(२), २६ र जेओ- धारा ३ बमोजिम नियुक्त विशेष न्यायाधीश - सन् १९४७ को ऐनको प्रावधान अन्तर्गत दर्ता भएका अपराधहरू, सन् १९८८ को ऐन द्वारा खारेज गरिएको छ- फौजदारी कानून (संशोधन) ऐन, १९५२ ले सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गतका कसूरहरूको सुनुवाइ गर्न विशेष न्यायालयहरूको गठन को व्यवस्था गरेको छ - सिक्किम राज्यमा विस्तार गरिएको छैन- सन् १९८८ को ऐन अन्तर्गत गठित विशेष न्यायाधीशको न्यायालयमा दायर गरिएको आरोपपत्र- सन् १९८८ को ऐन अन्तर्गत नियुक्त विशेष न्यायाधीशले त्यस्ता अपराधको सुनुवाइ गर्न सक्ने छन् - सामान्य धारा ऐन, १८९७, धारा ६- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ को धारा ५(२), ५(१)(घ) र ५(ज)(ड)- फौजदारी कानून (संशोधन) ऐन, धारा ६- विधान कानून- निरसन। धारा ३- विशेष न्यायाधीशको क्षेत्राधिकार- धारा ३ को व्यवस्थाको व्याख्या को उचित तरिका- आयोजित, ऐनको अन्य प्रावधानहरु संग पढ्नु पर्छ र अलगाव मा होइन- विधिको व्याख्या- विशेष कानून र प्रावधानहरू। धारा ३०(२) - कानूनी कथा- सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत वा सो अनुरूप कुनै पनि कार्य वा कारबाही गर्दा सन् १९८८ को ऐन लागू भएको हो भन्ने तथ्यलाई प्रस्तुत गरिएको छ - भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ - विधान कानून- कानूनी कथा।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ को सिक्किम राज्यमा गत १-९-१९७६ देखि विस्तारित गरिएको थियो। अपीलकर्ता मुख्यमंत्री र राज्यको एक आईएस अधिकारी थिए। सीबीआईले उनीहरूविरुद्ध सन् १९८४ मा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ को धारा ५ (१) (ई) र धारा ५ (२) संग पठित धारा ५ (१)(डी) अन्तर्गत मामिला दर्ता गरेको थियो। तथापि, फौजदारी कानून (संशोधन) ऐन, १९५२, जसले सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गतका अपराधहरूको सुनुवाइ गर्न विशेष न्यायालयहरूको गठन गर्ने व्यवस्था गरेको थियो र अन्य न्यायालयहरूको क्षेत्राधिकारलाई बहिष्कृत गरेको थियो, राज्यलाई विस्तार गरिएको थिएन। तसर्थ, सन् १९४७ को ऐनअन्तर्गतका कसुरहरूको सुनुवाइ गर्न राज्यमा कुनै विशेष न्यायालय गठन गरिएको थिएन। सन् १९९४ मा सीबीआईले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ को धारा ३ अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयमा अपीलकर्ताहरूको मामिलामा आफ्नो रिपोर्ट पेश गरेको थियो र यसले अपीलकर्ताहरू विरुद्ध आरोपहरू तय गरेको थियो। तत्पश्चात्, अपीलकर्ताले उपरोक्त अपराधहरूको सुनुवाइ गर्न विशेष न्यायाधीशको क्षमतामाथि प्रारम्भिक आपत्ति व्यक्त गरे। विशेष न्यायाधीशले प्रारम्भिक आपत्तिलाई सदर गरे र अपीलकर्ताहरू विरुद्ध मामिला खारेज गरे। विशेष न्यायाधीशको यो आदेशलाई राज्य र सीबीआईले उच्च न्यायालयमा चुनौती दिएका थिए। सन् १९८८ को ऐनको धारा ३ बमोजिम नियुक्त विशेष न्यायाधीशलाई सन् १९४७ को ऐनअन्तर्गत भएका कसुरका सम्बन्धमा सन् १९८८ को ऐनको प्रावधानअन्तर्गत दायर गरिएको आरोपपत्र माथि विचार गर्ने क्षेत्राधिकार रहेको ठहर उच्च न्यायालयले गरेको छ। त्यसैले यो अपिल गरिएको हो।

अपीललाई खारिज गर्दै, यस न्यायालयले निर्धारण गर्यो कि: १.१. निस्सन्देह, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ को धारा ३ ले यस ऐन अन्तर्गत दण्डनीय अपराधलाई मात्र बुझाउँछ र ऐनको धारा ३ अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयलाई यस ऐन अन्तर्गत दण्डनीय अपराधको सुनुवाइ गर्ने क्षेत्राधिकार हुनेछ, तर धारा ३ लाई अलग्गै पढ्न सकिँदैन। यसको दायरा बुझ्नका लागि ऐनका

अन्य प्रावधानका साथै यसलाई पनि पढ्नुपर्छ। सन् १९८८ को ऐनको धारा ३०(१) ले सन् १९४७ र १९५२ का ऐनहरू खारेज गरेको छ। यसको अर्थ यो होइन कि सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत गरिएको कुनै पनि अपराध यसको खारेजीपछि कार्यान्वयन हुन सक्दैन। साधारणतया सामान्य धारा ऐनको धारा ६ लागू हुनेछ र खारेजी ऐन पारित नभएको जस्तो गरी अनुसन्धानलगायतका कार्यलाई निरन्तरता दिन सक्नेछ। सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ को व्यवस्था बमोजिम उक्त ऐनको अर्थभित्र रही कसूरको मामिला चलाउने प्रयोजनको लागि सन् १९४७ को ऐन कायम रहेमा त्यस्तो स्थिति कायम रहेमा सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ ले खारेजी ऐनमा फरक मनसाय देखिएमा उक्त स्थिति प्राप्त नहुने स्पष्ट पारेको छ ऐन १९८८ निरस्त गर्ने ऐन हो। ऐनको धारा ३०(२) ले एकातिर सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ को प्रयोग पूर्वाग्रही नभएको सुनिश्चित गरेको छ भने अर्कोतर्फ उक्त धारा ६ ले विचार गरेबमोजिम फरक मनसाय व्यक्त गरेको छ। धारा ३०(२) को अन्तिम भागमा सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत वा सो बमोजिम गरिएको कुनै पनि कार्य सन् १९८८ को ऐनको तदनुरूपको व्यवस्था बमोजिम वा सो बमोजिम भएको मानिने कानूनी व्यवस्था गरिएको छ। [४२७-बी-डी; एफ-जी]

१.२. सन् १९८८ को ऐनको धारा ६ बमोजिम गठित विशेष न्यायालयलाई सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गतका कसूरको सुनुवाई गर्ने अधिकार छ। यसैले, वर्तमान मामिलामा, विशेष न्यायाधीश (भ्रष्टाचार निवारण ऐन), सिविकम ती अपराधहरूको परीक्षण गर्न सक्षम छ जसको लागि अपीलकर्ताहरू आरोपित छन्।

याचिकाकर्ता:

नरबहादुर भण्डारी आदि।

बनाम

उत्तरदाता:

सिक्किम राज्य र अन्यहरू

फैसलाको मिति:

१३/०५/१९९८

पिठ:

एम. श्रीनिवासन, सैयद शाह मोहम्मद कादरी

ऐन:

फैसला:

सृनिवासन, जे.

अनुमति प्रदान गरिएको।

निर्णय

यी याचिकाहरूमा साझा प्रश्न विशेष न्यायाधीश (पी.सी. ऐन) सिक्किमको क्षमतासँग सम्बन्धित छ जसले भ्रष्टाचार निवारण ऐनको धारा ५(२) सँग पठित धारा ५(१)(इ) अन्तर्गत यहाँ याचिकाकर्ताहरू विरुद्ध दर्ता गरिएका मामिलाहरूको सुनवाई गर्न सक्दछ। सन् १९४७, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ को धारा १३(१)(इ) सँग पठित धारा १३(२) सँग मिल्दोजुल्दो। सन् १९९८ को एस.एल.पीहरू १४६-१४८ मा याचिकाकर्ता सन् १९९८ को एस.एल.पीहरू १४९-१५० मा तेस्रो उत्तरदाता हुन् र पछिका याचिकाहरूमा याचिकाकर्ता एस.एल.पीहरू १४६-१४८ मा वहाँ तेस्रो उत्तरदाता हुन्। अघिल्ला याचिकाहरूमा याचिकाकर्ता सिक्किमका मुख्यमन्त्री थिए र पछिका याचिकाहरूमा याचिकाकर्ता भारतीय प्रशासनिक सेवा (सिक्किम क्याडर) का सदस्य थिए जुन सिक्किम सरकारको ग्रामीण विकास विभागको सचिवको रूपमा सम्बन्धित समयमा काम गरिरहेका थिए।

२. गत २६.५.८४ र ७.८.८४ मा सी.बी.आई.ले याचिकाकर्ताहरू विरुद्ध मामिला दर्ता गरेको थियो भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ को धारा ५(१)(इ) र धारा ५(१)(डी) को धारा ५(२) र धारा बमोजिम। गत ७.१.८७ मा सिक्किम राज्यले एक अधिसूचना जारी गर्दै दिल्ली विशेष पुलिस स्थापना ऐन, १९४६ को धारा ६ अन्तर्गत सी.बी.आई. लाई सिक्किम राज्यलाई भारतीय दण्ड संहिताको प्रावधानहरू अन्तर्गत दण्डनीय अपराधहरूको अनुसन्धानको लागि अधिकार र क्षेत्राधिकार प्रयोग गर्नको लागि साथै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ अन्तर्गतका अपराधहरूको लागि दिइएको सहमति फिर्ता लिए। उक्त अधिसूचनालाई भारतको संविधानको धारा ३२ अन्तर्गत दायर गरिएको रिट याचिकामा चुनौती दिइएको थियो। यस न्यायालयले गत मार्च २९, १९९४ को आफ्नो निर्णयद्वारा रिट याचिकालाई अनुमति दिएको छ र घोषणा गरेको छ कि सिक्किम सरकारले पहिले दिएको सहमति फिर्ता लिने गत ७.१.८७ को अधिसूचना केवल सम्भावित रूपमा मात्र सञ्चालन भएको थियो र उक्त फिर्ता उक्त अधिसूचना जारी भएको मितिमा अनुसन्धान को लागि विचाराधीन रहेका मामिलाहरूमा लागू हुने छैन। गत ७.१.८७ को अधिसूचनाले आरसी ५/८४-सीआईयू (ए) र आरसी ८/८४-सीआईयू (ए) मा गरिएको अनुसन्धानको आधारमा सीआर.पी.सी.को धारा १७३ अन्तर्गत सक्षम न्यायालयमा प्रतिवेदन पेश

गर्नबाट सी.बी.आई.लाई रोकेको छैन। यस न्यायालयको फैसला काजी लेन्डुप दोर्जी बनाम सेन्ट्रल ब्युरो अफ इन्भेस्टिगेसन र अन्यहरु मा रिपोर्ट गरिएको छ १९९४ सुपप (२) एस.सी.सी. ११६।

३. उक्त रिट याचिका दायर हुनुअगावै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ (यसपछि '१९४७ को ऐन') खारेज गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ (यसपछि '१९८८ को ऐन' भनिएको) लागू भएको थियो। सन् १९४७ को ऐन गत १.९.७६ देखि सिक्किम राज्यमा विस्तारित गरिएको थियो। दिल्ली स्पेशल पुलिस इन्स्टाब्लिशमेंट ऐन १९४६ लाई गत १५.५.७६ देखि सिक्किम राज्यमा विस्तारित गरियो। सन् १९८८ को ऐन लागू भएको दिनदेखि नै सिक्किम राज्यमा लागू भयो अर्थात् गत ९.९.८८। गत १३.९.१९९४ मा सिक्किम राज्यमा निम्नलिखित ऐन लागू गरियो।

१. सीआर.पी.सी. १९७३
२. भारतीय दंड संहिता १८६०
३. भारतीय साक्ष्य ऐन १९७२

सोही दिन, सिक्किम राज्यले गत १९८८ को ऐनको धारा ३ अन्तर्गत अधिसूचना जारी गर्दै श्री ए.पी. सुब्बालाई सम्पूर्ण सिक्किम राज्यको लागि उक्त ऐनको धारा ३(१) को खण्ड (क) र (ख) मा उल्लिखित मामिलाहरूको सुनुवाइको लागि विशेष न्यायाधीशको रूपमा नियुक्त गरेको थियो।

४. गत १४.९.९४ मा सी.बि.आई. ले यस न्यायालयले गत मार्च २९, १९९४ को फैसलामा अनुमति दिए बमोजिम उक्त विशेष न्यायाधीश समक्ष आफ्नो प्रतिवेदन पेश गरेको थियो। विशेष न्यायाधीशले गत ११.८.९५ मा विस्तृत आदेश जारी गर्दै अभिलेखमा रहेका सामग्रीका आधारमा अभियुक्तले सन् १९४७ को धारा ५(१)(ड) र धारा १३(२) र सन् १९८८ को धारा १३(१)(ड) सँग मिल्दोजुल्दो धारा ५(२) बमोजिम दण्डनीय कसूर गरेको भन्ने प्रथम दृष्टया अनुमान गर्न सकिने आधार रहेको र सोही बमोजिम अभियोग लगाउनु पर्ने ठहर गरेको र निर्धारण गरिएको छ। तत्पश्चात याचिकाकर्ताहरूले उपर्युक्त अपराधहरूको सुनुवाइ गर्ने विशेष न्यायाधीशको क्षमतामाथि प्रारम्भिक आपत्ति जनाए। दुवै पक्षको बहस सुनेपछि विशेष न्यायाधीशले गत १.७.९७ मा प्रारम्भिक आपत्तिलाई कायम राख्दै आदेश जारी गर्दै फौजदारी कानून (संशोधन) ऐन, १९५२ अन्तर्गत यस पछि 'ऐन १९५२' को रूपमा उल्लेख गरिएको न्यायालयको गठन नगरिएको र प्रस्तुत मामिलामा भएका कसूरहरूको संज्ञान लिने र मामिला चलाउने क्षेत्राधिकार नभएको विचार व्यक्त गरे। फलस्वरूप, दुवै मामिलाहरूमा थप कार्यवाही रद्द गरियो र अभियुक्तहरूलाई उनीहरूको सम्बन्धित जमानत बान्डबाट मुक्त गरियो।

५. अर्को विशेष न्यायाधीशलाई राज्य र सी.बी.आई.ले सन् १९९७ को फौजदारी पुनरावलोकन नम्बर १, ३ र ४ मा उच्च न्यायालयमा चुनौती दिएका थिए। गत २४.९.१९९७ मा उच्च न्यायालयका विद्वान प्रधान न्यायाधीशले पुनरावलोकन याचिकाकर्ताहरूलाई अनुमति दिए र सन् १९८८ को ऐनको धारा ३ अन्तर्गत नियुक्त विशेष न्यायाधीशले सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत भएका अपराधहरूको सम्बन्धमा ऐन १९८८ को प्रावधानहरू अन्तर्गत दायर गरिएको अभियोगपत्रको क्षेत्राधिकार रहेको ठहर गर्दै विशेष न्यायाधीशलाई आफ्नो फाइलमा विचाराधीन फौजदारी मामिलालाई कानून बमोजिम निरूपण गर्न निर्देशन दिए। यो उच्च न्यायालयको त्यो आदेश हो जसलाई यी एस.एल.पीहरू चुनौती दिइएको छ।

६. सन् १९९८ को एस.एल.पीहरू १४६-१४८ मा याचिकाकर्ताका विद्वान अधिवक्ताले यस प्रकार तर्क गरेका छन्:-

सन् १९८८ को ऐन पारित हुनुभन्दा पहिले त्यहाँ दुई कानूनहरू थिए जसले प्रश्नमा रहेका अपराधहरूसँग सम्बन्धित थिए, अर्थात्, १९४७ को ऐन र सन् १९५२ को ऐन।

सन् १९५२ को ऐनले सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गतका अपराधहरूको सुनुवाइ गर्न विशेष न्यायालयहरूको गठन को व्यवस्था गरेको थियो र अन्य न्यायालयहरूको क्षेत्राधिकारलाई बहिष्कृत गरेको थियो। सन् १९५२ को ऐन सिक्किम राज्यमा विस्तार गरिएको थिएन। सन् १९४७ को ऐनअन्तर्गतका अपराधहरूको सुनुवाइ गर्न सिक्किम राज्यमा कुनै विशेष न्यायालय गठन गरिएको थिएन। फलस्वरूप, सन् १९४७ को ऐन र सन् १९५२ को ऐन दुवैलाई खारेज गरी सन् १९८८ को ऐन पारित भई अपराधका अवयवहरूका लागि मात्र नभई विशेष न्यायालयहरूको गठन गर्ने व्यवस्था सहितको एकीकृत र एकीकृत कानून लागू गर्दा सन् १९८८ को ऐनको धारा ३ अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयलाई उक्त ऐन अन्तर्गत दण्डनीय हुने कसूरहरूको सुनुवाइ गर्ने क्षेत्राधिकार मात्र छ। सन् १९५२ को ऐन अन्तर्गत नियुक्त विशेष न्यायाधीशसमक्ष त्यस्तो कसूरसम्बन्धी कारबाही प्रारम्भ नभएसम्म त्यस्तो न्यायालयले सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत दण्डनीय अपराधको सुनुवाइ गर्न सक्दैन। सिक्किम राज्यमा सन् १९५२ को ऐन अन्तर्गत यस्तो विशेष न्यायाधीशको अनुपस्थितिमा, १९८८ को ऐनको धारा २६ लागू हुँदैन र वर्तमान कार्यवाही यस प्रकार शासित हुने छैन। सन् १९८८ को ऐनको धारा ३० मामिलाको तथ्यमा त्यति लागू हुँदैन जति धारा ३० को उप-धारा (१) बमोजिमको खारेजी भनेको दुवै ऐन, अर्थात् सन् १९४७ को ऐन र सन् १९५२ को ऐनको संयुक्त खारेजी हो। धारा ३० को उप-धारा (२), उप-धारा ९१) लागू भएमा मात्र लागू हुनेछ। सिक्किम राज्यमा धारा ३० को उपधारा (१) द्वारा खारेज हुने गरी सन् १९५२ को ऐन लागू भएको थिएन र फलस्वरूप उपधारा २ लागू हुने छैन। सन् १९८८ को ऐनको प्रावधानले उक्त धारा ६ को पहिलो भागले विचार गरेबमोजिम फरक मनसायलाई सङ्केत गरेबमोजिम सामान्य धारा ऐनको धारा ६ ले यस मामिलामा अभियोजन पक्षलाई सहयोग पुरयाउन नसक्ने तर्क समेत गरिएको छ। विद्वान अधिवक्ताका अनुसार सन् १९८८ को ऐनका प्रावधानहरूलाई अध्ययन गर्ने हो भने सामान्य दफा ऐनको दफा ६ लाई १९४७ को ऐन खारेज गर्ने सन्दर्भमा लागू हुने गरी विधायिकी मनसाय नभएको देखिन्छ। यस सम्बन्धमा पञ्जाब राज्य बनाम मोहर सिंह (१९५५) १ एस.सी.आर. ८९३ मा यस न्यायालयको निर्णयमा निर्भरता राखिएको छ।

७. सन् १९९८ को एस.एल.पी.हरु १४९-१५० मा याचिकाकर्ताहरूका विद्वान अधिवक्ताले उक्त ऐन लागू हुनुभन्दा अघि नै कारबाही प्रारम्भ भएको अवस्थामा मात्र ऐनको धारा ३०(२) लागू हुन सक्ने र यसलाई निरन्तरता दिन सकिने गरी कारबाही प्रारम्भ भएको र हालको अवस्थामा उक्त ऐन लागू भएपछि मात्र कारबाही प्रारम्भ भएको र फलस्वरूप विशेष न्यायालयको क्षेत्राधिकार नभएको जिकिर गरेका छन्। अभियोजन पक्षले उच्च न्यायालयमा स्वीकार गरेको छ कि कथित अपराध सन् १९४७ को ऐनको धारा ५(१)(घ) र ५ (२) अन्तर्गत दण्डनीय छ र सन् १९८८ को ऐन अन्तर्गत होइन र यसैले विशेष न्यायालयको कुनै क्षेत्राधिकार छैन।

विद्वान अतिरिक्त सलिसिटर जनरलले तर्क गरकाछन् कि सन् १९८८ को ऐनको धारा ३ र उक्त ८. ऐनको धारा ३०(२) लाई पढ्नु पर्ने र यसबाट यो स्पष्ट हुनेछ कि विशेष न्यायालय सन् १९४७ को ऐन र सन् १९८८ को ऐन अन्तर्गतका अपराधहरूको सुनुवाइ गर्न सक्षम छ। उनका अनुसार धारा ३०(२) ले कानूनी कल्पना सिर्जना गरेको छ, जसअनुसार सन् १९८८ को ऐन अपराध भएको र अनुसन्धान भएको समयमा लागू भएको मानिनेछ। बी.एन. कोहली र अन्यहरू बनाम उत्तर प्रदेश राज्य र अन्यहरू १९६६ (२) एस.सी.आर. १५८ मा यस न्यायालयको

निर्णयमा उनले निर्भरता राखेका छन्। सी.बी.आई. बनाम सुबोध कुमार दत्त र अर्को (१९९७) १० एस.सी.सी.५६७ मा यस न्यायालयको फैसलाप्रति पनि हाम्रो ध्यानाकर्षण भएको छ र सो मामिलाको फैसलाबाट यो विषय टुङ्गिएको छ भन्ने तर्क गरिएको छ।

९. याचिकाकर्ताका तर्फबाट प्रस्तुत गरिएका तर्कहरू सन् १९८८ को ऐनका प्रावधानहरूको गलत बुझाइमा आधारित छन्। निस्सन्देह, उक्त ऐनको धारा ३ ले यस ऐन अन्तर्गत दण्डनीय अपराधहरू मात्र उल्लेख गरेको छ र धारा ३ अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयहरूलाई यस ऐन अन्तर्गत दण्डनीय अपराधहरूको सुनुवाइ गर्ने क्षेत्राधिकार हुनेछ तर धारा ३ लाई अलग्गै पढ्न सकिँदैन। सन् १९८८ को धारा ३०(१) ले सन् १९४७ र १९५२ का ऐनहरू खारेज गरेको छ जसको अर्थ यो होइन कि उक्त ऐन को खारेजी पछि सन् १९४७ को लेख अन्तर्गत गरिएको कुनै पनि अपराध को कार्यान्वयन समाप्त हुनेछ। साधारणतया सामान्य कारण ऐनको धारा ६ लागू हुनेछ र खारेजी ऐन पारित नभएको जस्तो गरी अनुसन्धान लगायतका कार्यलाई निरन्तरता दिन सक्नेछ। सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ को व्यवस्था बमोजिम उक्त ऐनको अर्थभित्र रही कसूरको मामिला चलाउने प्रयोजनका लागि सन् १९४७ को ऐन कायम रहेमा त्यस्तो स्थिति रहनेछ। तर सामान्य कारण ऐनको धारा ६ ले खारेजी ऐनमा फरक मनसाय देखिएमा उक्त पद प्राप्त हुने छैन भन्ने कुरा स्पष्ट गरेको छ। हालको अवस्थामा, सन् १९८८ को ऐन खारेजी ऐन हो। धारा ३० को उप-धारा (२) मा देहाय बमोजिम लेखिएको छः-

(२) "त्यस्तो खारेजीको बाबजुद पनि सामान्य खण्ड ऐन, १८९७ (सन् १८९७ को १०) को धारा ६ को प्रयोगमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी त्यसरी खारेज गरिएको ऐन अन्तर्गत वा सो ऐन अन्तर्गत वा सो बमोजिम गरिएको वा गरिएको भनिएको कुनै काम कारबाही यस ऐनको व्यवस्थासँग बाझिने छैन भने, यस ऐनको तदनुरूपको व्यवस्था बमोजिम वा सो अनुरूप गरिएको वा लिएको मानिनेछ।"

उक्त उप-धाराको एकातिर सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ को प्रयोग पूर्वाग्रही नभएको सुनिश्चित गरेको छ भने अर्कोतर्फ उक्त धारा ६ ले व्यवस्था गरेबमोजिम फरक मनसाय व्यक्त गरेको छ। उपरोक्त उप-धाराको अन्तिम भागमा सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत वा सो बमोजिम गरिएको वा गरिएको कुनै पनि कार्य सन् १९८८ को ऐनको तदनुरूपको व्यवस्था बमोजिम वा सो बमोजिम भएको मानिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था प्रस्तुत गरिएको छ। अर्थात्, सन् १९८८ को ऐन लागू भएको थियो भन्ने कुरा काल्पनिक तात्पर्य हो, जब यस्तो काम गरियो वा कारबाही गरियो।

१०. यस मामिलाको यो पक्षलाई संवैधानिक पिठले बी.एन. कोहलीको मामिला (पहिले उल्लेखित) मा स्पष्ट रूपमा स्पष्ट पारेको थियो। त्यस अवस्थामा अध्यादेश २७/४९ ले अध्यादेश १२/४९ खारेज गरयो। खारेजी अध्यादेशमा भएको सान्दर्भिक व्यवस्था धारा ५८ को उप-धारा (३) थियो।

यो निम्नानुसार पढ्न सकिन्छः

"निकासी सम्पत्ति प्रशासन अध्यादेश, १९४९ वा हैदरावाद प्रशासनको निकासी सम्पत्ति, विनियम वा कुनै सम्बन्धित कानूनको यस ऐन द्वारा खारेजीले त्यस अध्यादेश, विनियम वा सम्बन्धित कानूनको अधिल्लो कार्यलाई असर पार्ने छैन, र यसको अधीनमा, त्यस अध्यादेश द्वारा वा अन्तर्गत प्रदत्त कुनै पनि शक्तिको प्रयोगमा गरिएको कुनै पनि कुरा वा कुनै कार्य, यस ऐनद्वारा वा यस अन्तर्गत प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी त्यस्तो काम गरेको वा कारबाही भएको दिनबाट यो ऐन लागू भए सरह नियमन वा सोसँग सम्बन्धित कानून गरिएको वा लिएको मानिनेछ।"

११. उक्त उप-धाराको व्याख्या गर्दा न्यायालयले देहाय बमोजिम को टिप्पणी गरेको छः-" धारा ५८(३) को पहिलो भागसम्ममा उल्लिखित विधानहरूको खारेजीले ती विधानहरू अन्तर्गत गरिएका कार्यहरू वा गरिएका कार्यहरू खाली गर्न काम गरेन। यो प्रावधान व्याख्याको

नियमको सम्भावित अनुप्रयोगबाट बच्नको लागि लागू गरिएको देखिन्छ कि जहाँ कानून समाप्त हुन्छ वा खारेज गरिन्छ, यसको विपरीत प्रावधानको अभावमा, यो विगत र बन्द भएका विषयहरू र लेनदेनहरू बाहेक कहिल्यै अस्तित्वमा छैन भनेर मानिन्छ: (हेर्नुहोस् सुटिस बनाम एलिसन (१८२९) ९ बी र सी ७५२)। यस नियमलाई सामान्य खण्डहरू ऐन, १८९७ मा एक सर्वव्यापी प्रावधान द्वारा परिवर्तन गरिएको थियो, कुनै पनि केन्द्रीय ऐन वा विनियम द्वारा कानूनको निरसन को प्रभाव संग सम्बन्धित। सामान्य खण्डहरू ऐनको धारा ६ द्वारा, यो प्रदान गरिएको छ, जहाँसम्म यो भौतिक छ, कि कुनै पनि; सामान्य खण्ड ऐन प्रारम्भ भएपछि बनेको सामान्य खण्डहरू ऐन वा नियमावली प्रारम्भ भएपछि बनेको केन्द्रीय नियमावलीले कुनै ऐन खारेज गर्ने, त्यसरी खारेज गरिएको कुनै ऐन को अघिल्लो कार्यलाई असर पार्ने वा सो अन्तर्गत विधिवत् रूपमा गरिएको वा भोगेको कुनै कुरालाई असर पार्ने छैन वा प्राप्त कुनै अधिकार, विशेषाधिकार, दायित्व वा दायित्वलाई असर पार्ने छैन, यसरी खारेज गरिएको कुनै ऐन अन्तर्गत भएको वा माथि उल्लिखित कुनै अधिकार, विशेषाधिकार, दायित्व, दण्ड, जफत वा सजायको सम्बन्धमा कुनै अनुसन्धान कानूनी कार्यवाही वा उपचारलाई प्रभावित गरेको छ; र त्यस्तो कुनै पनि अनुसन्धान, कानूनी कार्यवाही वा उपचार स्थापित गर्न, जारी राख्न वा लागू गर्न सकिन्छ, त्यस्तो कुनै पनि सजाय जफत वा सजाय लगाउन सकिन्छ। मानौं खारेजी ऐन वा नियमावली पारित भएको छैन जस्तै। तर धारा ६ मा उल्लिखित नियम फरक मनसाय नदेखिएमा मात्र लागू हुन्छ र धारा ५८(३) लागू गरी संसदले फरक मनसाय व्यक्त गरेको छ, किनकि सामान्य खण्डहरू ऐनले खारेज गरिएको कानूनको अघिल्लो कार्यलाई जीवित राख्छ र गरिएका र विधिवत् रूपमा भोगेका कुराहरू, प्राप्त वा प्राप्त अधिकार, विशेषाधिकार वा दायित्वहरू, र अधिकार, विशेषाधिकार, दायित्व, दण्ड, जफत र सजायको सम्बन्धमा अनुसन्धान, कानूनी कार्यवाही र उपचारको अधिकार, दायित्व, जफत र सजायको अधिकार र निरसन ऐन वा विनियम पारित नभएको भए, सन् १९५० को ऐन ३१ को धारा ५८(३) ले खारेज गरिएको कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी गरिएको वा गरिएका कार्यहरू खारेजी ऐन अन्तर्गत गरिएको मानिनेछ भन्ने निर्देशन दिएको छ जुन दिन यस्तो काम गरिएको थियो वा कारबाही गरिएको थियो। यसरी प्रतिपादित नियमले धारा ६ वा सामान्य खण्ड ऐन, १८९७ मा प्रतिपादित नियमहरूबाट स्पष्ट विचलन लिन्छ। धारा ५८(३) को पहिलो भाग जुन नकारात्मक रूपमा छ, खारेज गरिएका विधानहरूको अघिल्लो कार्य खारेजीबाट बचेको छ। यसले गर्दा विगतका र बन्द भएका विषय र कारोबारहरू क्रियाशील रहन्छन्; र खारेज गरिएको विधानको अघिल्लो कार्य पनि त्यस्तै क्रियाशील रहन्छन्। तर इन्दिरा सोहनलालको मामिला (१९५५) २ एस.सी.आर. १११७ मा पी.११३३ मा यस न्यायालयले औल्याए अनुसार, खारेज गरिएको विधानको अघिल्लो कार्यको बचत उल्लेखित छ। तर इन्दिरा सोहनलालको मामिला (१९५५) २ एस.सी.आर. १११७ को पृष्ठ. १११३ मा यस न्यायालयले उल्लेख गरे अनुसार खारेज गरिएको कानूनको अघिल्लो सञ्चालनको बचतलाई अघिल्लो कानूनको भविष्यको सञ्चालनको बचतको रूपमा लिनु हुँदैन। अघिल्लो कानून खारेज गरिएको छ, र यसले भविष्यमा आंशिक सञ्चालनको लागि यो सामान्य खण्ड ऐनको धारा ६ द्वारा निर्धारित गरिएको छैन। खारेजी ऐन बमोजिम भएका सबै काम कारबाहीहरू वा खारेजी ऐन अन्तर्गत प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी गरिएको वा गरेको मानिनेछ, मानौं सो कार्य भएको दिन वा कारबाही भएको दिन बाट सो ऐन लागू भएको थियो। यो स्पष्ट रूपमा संसदको मनसाय थियो कि विगतका र बन्द गरिएका मामिलाहरू र लेनदेनहरू जुन विधानको खारेजीद्वारा खाली भएको मानिने छैन जुन अन्तर्गत तिनीहरू गरिएका थिए। खारेज गरिएको विधानको अघिल्लो कार्यलाई पनि स्पष्ट रूपमा पुष्टि गरिएको थियो तर खारेज गरिएको विधान अन्तर्गत गरिएका कार्यहरू वा गरिएका कार्यहरूलाई कल्पनाले खारेजी ऐन अन्तर्गत दाताको रूपमा लिनुपर्दछ।"

१२. उपर्युक्त तर्कको आधारमा न्यायालयले भन्यो कि कस्टोडियन-जनरललाई अध्यादेश १२/४९

को धारा ६ अन्तर्गत निकासी सम्पत्तिको उप संरक्षकद्वारा पारित आदेशको विरुद्ध पुनरावलोकन गर्ने क्षेत्राधिकार छ जुन अध्यादेश २७/४९ द्वारा खारेज गरिएको थियो।

क. संवैधानिक इजलासको उक्त अनुपातलाई लागू गर्दै हामी यो निष्कर्षमा पुग्यौं कि सन् १९८८ को ऐनको धारा ३ अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालय सँग सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गतका अपराधहरूको सुनुवाइ गर्ने क्षमता छ।

१४. पञ्जाब राज्य बनाम मोहर सिंह (पहिले उल्लेखित) को फैसला याचिकाकर्ताको लागि विद्वान वकीलद्वारा भरोसा गरिएको थियो जसले उनलाई कुनै पनि तरिकामा मद्दत गर्दैन। सो अवस्थामा न्यायालयले सामान्य खण्डहरू ऐनको धारा ६ को अर्थभित्र फरक मनसाय पत्ता लगाउनका लागि ऐन खारेज गर्ने व्यवस्था पढ्नुपर्ने ठहर मात्र गरेको छ।

१५. हाम्रो विचारमा, यस न्यायालयले सि.बि.आई. विरुद्ध सुबोध कुमार दत्त र अर्को (पहिले उल्लेखित) मा गरेको फैसलाबाट यस विषयको निरूपण भएको छ। कलकत्ता उच्च न्यायालयको फैसलाबाट सी.बी.आई.ले गरेको अपील थियो जसमा उत्तरदाताले दायर गरेको फौजदारी पुनरावलोकनको अनुमति दिइएको थियो जसमा पश्चिम बङ्गाल विशेष न्यायालय ऐन, १९५० अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयको कार्यवाहीलाई सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत अपराधहरूको परीक्षणको लागि रद्द गरिएको थियो। सन् १९८७ को नोभेम्बरमा सी.बी.आई.ले विशेष न्यायालयमा मामिला दर्ता गरेको थियो र विशेष न्यायाधीशले गत ९.७.८८ मा यस अपराधको संज्ञान लिएका थिए। जब सन् १९८८ को ऐन ९.९.८८ मा लागू भयो, एक विशेष न्यायालयको क्षमतामा एक आपत्तिको मामिला जारी राख्न को लागी लगियो। अभियुक्तले उच्च न्यायालयमा फौजदारी पुनरावलोकन याचिका दायर गर्दै विशेष न्यायाधीशसमक्ष भएको कारबाही रद्द गर्न माग गरेका थिए। उच्च न्यायालयले अभियुक्तको तर्कलाई स्वीकार गर्दै सन् १९८८ को ऐनको धारा २६ ले सन् १९५२ को ऐन अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयहरू र अन्य विशेष न्यायालयहरू समक्ष मात्र कार्यवाही बचाएको ठहर गरेको थियो। परिणामस्वरूप कार्यवाही रद्द गरिएको छ।

१६. उच्च न्यायालयको उक्त फैसला उल्ट्याउँदै यस न्यायालयले धारा ३० को उप-धारा (२) को व्यवस्थाको आधारमा सन् १९४७ को ऐन अन्तर्गत प्रारम्भ भएको कारबाही सन् १९८८ को ऐनको तदनुरूपको व्यवस्था अन्तर्गत भएको मानिनेछ र फलस्वरूप न्यायालयलाई सो कार्यलाई निरन्तरता दिने क्षेत्राधिकार प्राप्त भएको ठहर गरेको छ। फैसलाको सान्दर्भिक अंश निम्नानुसार छः

"उप-धाराको प्रावधानहरूमा एक नजर लाऊडा धारा ३० को उप-धारा (२) मा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९४७ बमोजिम वा सो बमोजिम गरिएको कुनै काम कारबाही भ्रष्टाचार निवारण ऐन, १९८८ को तदनुरूपको व्यवस्था बमोजिम भएको मानिनेछ भन्ने देखिन्छ। यस विशेष प्रावधानलाई दृष्टिगत गरी विशेष न्यायालयले गरेको कसुरको संज्ञान जोगियो। यस्तो देखिन्छ कि उच्च न्यायालयका विद्वान एकल न्यायाधीशको ध्यान धारा ३० (पहिले उल्लेखित) मा आमन्त्रित गरिएको थिएन वा यसरी आमन्त्रण गरिएको भए, हामीलाई कुनै शंका छैन कि सन् १९८८ को ऐनद्वारा बचाइएका कार्यवाहीहरू रद्द हुने थिएनन्। विद्वान एकल न्यायाधीशले सन् १९८८ को ऐनको धारा २६ लाई मात्र स्थगित गरेका छन् र हामी सहमत छौं कि उक्त धारा अन्तर्गत विशेष न्यायालयले लिएको संज्ञान बचाइएन। सन् १९८८ को ऐनको धारा २६ को यस मामिलामा कुनै कार्यन्वयन छैन। धारा ३० (पहिले उल्लेखित) को स्पष्ट प्रावधानलाई दृष्टिगत गरी उच्च न्यायालयको आदेश कायम रहन सक्दैन र यसैले हामी यस अपीललाई स्वीकार गर्दछौं र उच्च न्यायालयको आदेशलाई खारेज गर्दछौं। पुनरावलोकन याचिकामा उठाइएका अन्य बुँदाहरूमा उच्च न्यायालयले कुनै राय व्यक्त नगरेकाले उत्तरदाता नं.१ ले दायर गरेको फौजदारी पुनरावलोकन याचिका माथि हामीले गरेको टिप्पणीको आलोकमा पक्षहरूको कुरा सुनेर

गुणदोषको आधारमा नयाँ ढङ्गले निर्णय गर्न यस विषयलाई उच्च न्यायालयमा पठाउनु उपयुक्त ठानेका छौं।

१७. वर्तमान एक बलियो (तर्क) मामला बाट उत्पन्न भएको छ। सन् १९५२ को ऐन बाहेक अन्य ऐन अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयले सन् १९८८ को ऐनको धारा ३०(२) को आधारमा कारबाही लाई निरन्तरता दिन सक्ने हुँदा सन् १९८८ को ऐन अन्तर्गत गठित विशेष न्यायालयले आफू समक्ष पेश भएको प्रतिवेदनको संज्ञान लिई विशेष गरी यस न्यायालयले मार्च २९ को आफ्नो फैसलामा उल्लेख गरेको अवस्थामा, सन् १९९४ मा यस्तो प्रतिवेदन पेश गर्न रोक लगाइएको थिएन (सन् १९९४ सुपप. (२) एस.सी.सी. ११६ हेर्नुहोस्)।

१८. हामीलाई यो मान्न कुनै हिचकिचाहट छैन कि विशेष न्यायाधीश (पी.सी. ऐन) सिक्किम ती अपराधहरू माथि मामिला चलाउन सक्षम छ जसको लागि अपीलकर्ताहरूलाई आरोप लगाइएको छ। त्यसैले यी अपीलहरू खारेज गरिन्छ।